

"מה עניין שמיטה אצל הר סיני?" בין-טקטואליות (Intertextuality) וגישה מדרשית-מודרנית להבנת תנ"ך.

מאת אמנון שפירא, קיבוץ טירת צבי

הכול מכירים את שאלת רש"י, על פי המדרש, לפרשת בהר סיני: מה עניין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, כך שנויה בתורת כהנים.

רש"י, לאחר שהביא את הספרא ("תורת כהנים"), הוא מסכים אתו כפשט הנובע מ"סמיכות הפרשיות". כלומר, "סמיכות פרשיות" היא שיטה פרשנית, שלפיה, הקשר בין שני טקסטים סמוכים לעיתים מעלה, שפסוק ב' בא לא רק אחרי א', אלא בגללו. כלומר, הטקסט מפרש את עצמו, ובלשון התלמוד הירושלמי: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ראש השנה, פרק ג דף נח).

הרי אנחנו, משחר ילדותנו, דרך לימוד של רש"י והפרשנים שבעקבותיו, רגילים "לפרש" את הכתובים מבחוץ; כלומר, אנו נעזרים ב"פרשנים" שבאים אל הטקסטים מחוצה להם, בכדי להבינם. ואילו לשון התלמוד הירושלמי מלמדת, שלעיתים הכתוב מפרש את עצמו, ואין לנו לבוא אליו מבחוץ, אלא עלינו ללמוד אותו מבפנים, מתוכו.

עיקרון פרשני זה פותח בדור האחרון בהרחבה, כמו בעבודתו החלוצית של פרופ' מייקל פישביין (בספרו: Biblical Interpretation), שהראה, בעקבות חז"ל, ולאורך כל התורה, איך פסוק חסר אחד מתמלא ומתעדכן בפסוק אחר בתורה. שיטה זו הגדיר פישביין כ"פרשנות פנים-מקראית" (Inner-Biblical Exegesis), והוא רואה בה את המפתח להבנת השתלשלות המקרא, וכיצד "יש למקרא מימד פרשני בזכות עצמו". כך בספר ויקרא נזכר האיסור של "בגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך" (יט, 19), כאשר יש להניח, שהמונח הסתום "שעטנז" היה ידוע לקוראים, או שנודע להם במסורת שבעל-פה. ואכן, בספר דברים (כב, 9), מתבהרת המלה כדבעי: "לא תלבש שעטנז, צמר ופשתים יחדו". וכך, למשל, נזכר בספר שמות חוק השמיטה, המסיים ב: "כן תעשה לכרמך לזיתך" (כג, 11), כאשר אין לקורא מושג האם קיים איסור לזמור את הגפן. זה מתבאר בספר ויקרא: "כרמך לא תזמר... ואת ענבי נזירך לא תבצר" (כה, 4-5; שם, עמ' 25).

קדם לפישביין בעידן המודרני המשורר הבריטי-אמריקאי ט"ס אליוט, בראשית המאה שעברה, ובדורנו ידועה הבלשנית הצרפתית ג'וליה קריסטובה, שטבעה את המונח Intertextuality, בעקבות הבלשן הרוסי באחטין (בניתוחיו את דוסטויבסקי). באחטין פיתח את הרעיון של

"דיאלוגים", שהוא התנועה הדינמית של פתיחה-סיום, קדימה-אחורה, בין הטקסט של השולח (=הסובייקט), בין הטקסט של הנמען (= האובייקט), ובין הטקסט של התרבות. לאמור, "כל טקסט מורכב כפסיפס של ציטטות: כל טקסט הוא קולט וממיר של טקסט אחר".

אדגים הגדרה זו מספר בראשית. כזכור, התפנית בסיפור יהודה ותמר אירעה כאשר תמר שלחה אל חמיה את חותמו, פתילו ומטהו, ואמרה לו: "הכר נא" (בראשית לח, 25). חז"ל זיהו מיד את ה"רמיזה" (allusion) לפרק הקודם (ר"סמיכות הפרשיות" כאן בולטת למדי), בו האחים הביאו את כתונת הפסים הטבולה בדם אל יעקב, ואמרו לו: "הכר נא" (שם לז, 32). הקריאה הבין-טקסטואלית נוצלה על ידי הדרשן גם להבלטת העיקרון המוסרי של "מידה כנגד מידה" (שם, במדרש).

למתודה זו, של "פרשנות פנים מקראית", שלפיה, הפרשנות הראשונית (ולדעתי גם החשובה ביותר) של התנ"ך נמצאת בכתובים עצמם, יש דוגמאות נוספות, ואזכיר פה בקצרה שתיים מהן: א. "סיפור-בבואה". לפניו, יש בתנ"ך שני סיפורים, לכאורה דומים, אבל בפועל הם הפוכים, כשהסיפור השני "מתקן" את הראשון). ב. "מבנה כיאסטי". (קודקודי); שלפיו. מבנה של פרקים רבים בתנ"ך הוא א-ב-ג-ד-ה (וגם יותר), ואחר כך, בחלק השני של הפרק נמצא: ה'-ד'-ג'-ב'-א'. מבנה כזה הוא "פרשנות פנים מקראית" במובן זה, שהשיא שלו (ה-ה) הוא גם הלוח הרעיוני והשיפוטי שלו, וזו דרך חיונית להבנה מעמיקה יותר של התנ"ך באמצעות פרשנית של התנ"ך עצמו.

ד"ר אמנון שפירא הוא חבר קיבוץ טירת צבי, מרצה לתנ"ך בבר-אילן ובמכללת יהודה ושומרון, לשעבר מזכ"ל בני עקיבא וחבר הנהלת המכון ללימודי היהדות מייסודה של ועדת נאמן.

אפשר לקבל את דף פרשת השבוע של הקיבוץ הדתי בדואר אלקטרוני או לראות אותו באינטרנט באתר של הקיבוץ הדתי בכתובת: www.kdati.org.il/parashat/hashavua.htm

כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא.

תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: webmaster@kdati.org.il

אתר האינטרנט של הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il

הקיבוץ הדתי, דובנוב 7, ת.ד. 40015, תל אביב 64732 | טל: 03-607-2777 | פקס: 03-695-7039